

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/77040>

Please be advised that this information was generated on 2019-06-16 and may be subject to change.

Repliek op het artikel van Bram Lancee en Jaap Dronkers in *Migrantenstudies* 2008, nr. 4 'Etnische diversiteit, sociaal vertrouwen in de buurt en contact van allochtonen en autochtonen met de burens'

*Mérove Gijsberts, Tom van der Meer en Jaco Dagevos**

Lancee en Dronkers hebben in het laatste nummer van *Migrantenstudies* van 2008 de hypothese van Putnam (2007) onderzocht dat etnische diversiteit een negatieve invloed heeft op de sociale cohesie (Lancee & Dronkers, 2008). Dit is op zichzelf een lovenswaardige onderneming. Ze hebben daarvoor mooie data (SPVA, 1998) gebruikt, een weliswaar wat oud, maar kwalitatief goed bestand. Het onderwerp is goed gekozen. De bevindingen van Putnam hebben in zowel de wetenschappelijke wereld als in het beleid nogal wat stof doen opwaaien. Daarmee leveren ze een bijdrage aan een levendige discussie, die deels ook in de media is gevoerd en waaraan zij zelf ook hun steentje hebben bijgedragen (zie *NRC Handelsblad* 14 mei 2008). Gezien de in zwang geraakte wijkgerichte aanpak in het kader van de Vogelaarwijken, is het niet verwonderlijk dat onderzoeksuitkomsten die het mengen van buurten ter discussie stellen, de aandacht trekken.

Lancee en Dronkers (2008) ondersteunen de hypothese van Putnam. Zij stellen dat etnische diversiteit in Nederlandse buurten schadelijk is voor het vertrouwen in burens en de buurt, net zoals Putnam (2007) dat voor Amerikaanse buurten vaststelde. Uit hun onderzoeksbevindingen komt naar voren dat in etnisch gemengde wijken zowel bij allochtonen als bij autochtonen het contact met burens en buurgelovenden afneemt (maar dat menschen in deze buurten overigens niet andere etnische groepen meer op een afstand willen houden). Dit effect blijft volgens de auteurs bestaan als rekening wordt gehouden met economische achterstanden in de buurt, evenals met individuele kenmerken van menschen.

Op een aantal punten slaan zij echter de plank mis. Wij hebben inhoudelijke kritiek op het stuk en willen graag ingaan op de – in onze ogen onterechte – vraag die Lancee en Dronkers in hun artikel stellen waarom het Sociaal en Cultureel Planbureau deze toets van Putnam's bevinding niet heeft uitgevoerd met zijn eigen SPVA-data. Onterecht in onze optiek, omdat het SCP meermalen onderzoek heeft gedaan naar effecten van etnische diversiteit op vraagstukken van integratie en cohesie. Bovendien hebben wij eind 2008 gepubliceerd over onderzoek dat zich expliciet richtte op de toetsing van de 'Putnam-hypothese' (Gijsberts et al., 2008). Met een bespreking van de bevindingen uit dit onderzoek sluiten we dit artikel af.

Onderzoek naar vertrouwen, geldig voor heel Europa?

Lancee en Dronkers vermelden naar onze mening niet duidelijk waarover het artikel gaat. De auteurs claimen een replicatie van het onderzoek van Putnam voor Europa te hebben gedaan (vertrouwen lager in etnisch diverse buurten). Het artikel gaat echter niet over vertrouwen. In het stuk worden drie afhankelijke variabelen geanalyseerd. De eerste betreft de kwaliteit van het *contact met de burens*. Dit is wellicht gerelateerd aan sociaal vertrouwen, maar niet hetzelfde. Ze kunnen in elk geval niet tegen elkaar uitgewisseld worden. Verschillende keren is aangetoond dat sociaal vertrouwen en contacten op het individuele niveau niet of slechts zeer zwak met elkaar samenhangen: 'the correlations of trust with seeing neighbors and friends are about zero' (Fischer, 2005: 158). Hetzelfde geldt voor de tweede afhankelijke variabele *vertrouwen in de buurt*: hier wordt eigenlijk de gepercipieerde sociale samenhang in de buurt gemeten (voelt zich prettig in de buurt, vindt dat men in de buurt op een prettige manier met elkaar omgaat) en niet vertrouwen. Ten slotte wordt hun derde afhankelijke variabele, *interetnisch vertrouwen* genoemd, gemeten met twee items die in de literatuur gebruikt worden om etnische distantie aan te geven (hebt u er bezwaar tegen als uw kind bevriend is of trouwt met iemand uit een andere etnische groep?). Ook etnische distantie is wellicht gerelateerd aan interetnisch vertrouwen, maar is daarmee nog niet hetzelfde.

De auteurs lijken zelf ook te onderkennen dat deze drie afhankelijke variabelen geen vertrouwen meten en beschouwen ze daarom als 'benadering van sociaal vertrouwen'. Zij trekken echter wel de conclusie dat de bevinding van Putnam, dat etnische diversiteit slecht is voor sociaal vertrouwen, ook voor Nederland opgaat. De conceptuele duidelijkheid gaat er in onze ogen niet op vooruit door alles vertrouwen te noemen. Bovendien maakt het empirisch onderzoek hieromtrent een onderlinge vergelijking onmogelijk. Beide zaken lijken ons in sociologisch onderzoek ongewenst.

Ook op basis van hun eigen empirische bevindingen komt de conclusie van de auteurs – dat de Putnam-hypothese ook voor Nederland geldt – op losse schroeven te staan. In twee van de drie gevallen wordt in hun eigen analyses de invloed van etnische diversiteit volledig 'wegverklaard' door andere kenmerken: bij 'vertrouwen in de buurt' door 'andere buurtkenmerken' en bij 'interetnisch vertrouwen' door de samenstelling naar individuele achtergrondkenmerken. Er blijft hier dus ook in hun eigen analyses geen netto-effect van etnische diversiteit over. Alleen bij buurtcontacten is dit wel het geval. Dit ondersteunt de bevindingen van Putnam dus maar zeer ten dele. Overigens concluderen Lancee en Dronkers zelf wel dat er ook een netto-effect van diversiteit op vertrouwen in de buurt overblijft. Na opname van alle verklarende kenmerken vinden ze echter een niet-significant effect van diversiteit. Door vervolgens een extra schatting te doen waarin alle niet-significante effecten *behalve dat van etnische diversiteit* uit het model worden gelaten, wordt het effect alsnog significant. Bij de andere twee afhankelijke variabelen passen de auteurs deze strategie echter niet toe. Wellicht zijn er methodologische redenen om controlevariabelen toch buiten het model te houden. Het alleen

toepassen van deze strategie wanneer het leidt tot bevestiging van de hypothese wekt echter de suggestie van willekeur.

Lancee en Dronkers verklaren hun bevindingen echter niet alleen geldig voor Nederland maar zelfs voor geheel Europa. Letterlijk stellen zij dat ‘de bevinding van Putnam – dat etnische diversiteit solidariteit en sociaal kapitaal verkleint – ook opgaat voor Europa’ (2008: 246). De argumentatie die zij geven voor deze generalisatie naar geheel Europa is dat Nederland geen uitzondering is in Europa en dat de positie van immigranten in Nederland niet buitengewoon goed of slecht is in vergelijking met die van overeenkomstige immigranten in andere Europese landen. Zij stellen dat ‘er daarom geen reden is te veronderstellen dat onze resultaten niet geldig zijn voor andere Europese landen’. Afgezien van het feit dat er onderzoek naar deze kwestie is gedaan in andere Europese landen waar de ‘Putnam-hypothese’ lang niet altijd wordt bevestigd (zie bijv. Letki, 2008 voor Engeland), is het in onze ogen op zijn minst voorbarig om bevindingen voor één land voor het gehele Europese continent geldig te verklaren.

Politiek correcte wetenschappers (bij het SCP)?

Lancee en Dronkers verbazen zich erover dat in Europa de Putnam-hypothese niet eerder is onderzocht. Zij schrijven dit toe aan het feit dat de data buiten het bereik liggen van onafhankelijke sociale wetenschappers. Daarnaast zou er ‘onder Europese sociale wetenschappers een grotere terughoudendheid [bestaan] om publiekelijk politiek incorrecte onderwerpen te onderzoeken, of niet-modieuze antwoorden te geven’. In dezelfde adem vragen ze zich af ‘waarom het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) deze toets van Putnam’s bevinding niet heeft uitgevoerd met zijn “eigen” SPVA-data’.

Met deze opmerkingen suggereren Lancee en Dronkers dat zij zich in Europa als eersten en als een van de weinigen hebben gebogen over de Putnam-hypothese. Een statement dat in een artikel in *NRC Handelsblad* (14 mei 2008) van genoemde auteurs ook is terug te vinden. Dat anderen in Europa zich niet met de Putnam-hypothese hebben beziggehouden, is niet zo (zie bijv. Letki, 2008; Hooghe et al., 2008). Als we ons beperken tot Nederland, dan valt onder meer te wijzen op de studie van Tolsma et al. (2008a). Zij zijn minder overtuigd van de betekenis van de Putnam-hypothese in Nederland. Zij stellen vast dat etnische diversiteit ongunstig uitwerkt voor de hoeveelheid contacten met burens (maar alleen voor lage inkomensgroepen) en voor het doen van vrijwilligerswerk. Hun bevindingen wijzen er echter vaker op dat etnische diversiteit geen effect heeft op andere vormen van sociale cohesie (sociaal vertrouwen en de kwaliteit van sociale relaties). Deze conclusie komt tot stand na controle voor andere sociaaleconomische kenmerken van zowel buurten als gemeenten. Verder noemen we het werk van Völker et al. (2007), waarin geen netto-effect van etnische diversiteit op (percepties) van buurtsamenhang wordt gevonden. Ook in later werk is Völker kritisch ten aanzien van de conclusies van Putnam (zie bijv. Völker 2008). Nederlandse onderzoekers (Gesthuizen et al., 2008, geaccepteerd) hebben tegen de achtergrond van

de Putnam-hypothese gekeken naar de relatie tussen etnische diversiteit in een land en algemeen vertrouwen. Ook hun conclusie wijst op een minder pessimistisch beeld. Het is niet zo dat er in landen met veel etnische diversiteit minder vertrouwen tussen de burgers is. Wel is er hier discussie mogelijk of met landenvergelijkend onderzoek de kern van de Putnam-hypothese wordt geraakt. En verder heeft, anders dan Lancee en Dronkers beweren, het SCP onderzoek verricht naar aanleiding van de bevindingen van Putnam. Hierover is in het vorig jaar verschenen *Sociaal en Cultureel Rapport* gepubliceerd. Over onze bevindingen zo dadelijk meer.

Daarnaast is er in Nederland veel onderzoek gedaan naar de relatie tussen etnische *concentratie* (aandeel niet-westerse allochtonen in een buurt) en diverse indicatoren van integratie, waaronder interetnisch contact en beeldvorming. Deze onderzoeken vertonen in vraagstelling en thematiek belangrijke overeenkomsten met Putnam, maar zijn (net als het onderzoek van Lancee en Dronkers) niet gericht op sociaal vertrouwen maar op contacten en opvattingen tussen verschillende etnische groepen. Een substantieel deel van dergelijke onderzoeken is uitgevoerd door het SCP, en ook op eigen data. Al in 1995 is in de *SCP Rapportage Minderheden* uitgebreid ingegaan op de omvang en de effecten van etnische woonconcentratie op onder meer de sociale contacten tussen allochtonen en autochtonen. Op grond van gegevens van de SPVA-1991 stelden de auteurs vast, dat in concentratiewijken de contacten tussen allochtonen en autochtonen minder frequent waren dan in wittere wijken. In 2001 is aan de hand van gegevens van de SPVA-1998 onderzocht in hoeverre er een relatie bestaat tussen etnische woonconcentratie en integratie, afgemeten aan een samenvattende maat met daarin sociaaleconomische positie, beheersing van de Nederlandse taal en sociale contacten (Dagevos, 2001). Een multilevel analyse wees toen op het bestaan van buurteffecten. In de jaren daarna is door het SCP achtereenvolgens de relatie onderzocht tussen etnische woonconcentratie en sociale afstand (Dagevos, 2002), etnische woonconcentratie en sociale contacten tussen allochtonen en autochtonen in Amsterdam (Dagevos & Odé, 2003), etnische woonconcentratie en interetnisch contact (Dagevos, 2004, 2005). Hierbij is steeds gebruikgemaakt van de SPVA-onderzoeken. Bevindingen van deze onderzoekslijn zijn samengebracht in de SCP-studie *Uit elkaars buurt* waarin naast de betekenis van etnische woonconcentratie voor interetnisch contact ook uitkomsten zijn gepresenteerd van onderzoek naar de relatie met wederzijdse beeldvorming (Gijsberts & Dagevos, 2004, 2005; zie tevens Gijsberts en Dagevos, 2007).¹

Algemene conclusie is dat er in zwarte buurten veel minder contact tussen autochtonen en allochtonen is dan in witte buurten. Het sterk geconcentreerd wonen van allochtone bevolkingsgroepen is dus slecht voor het onderlinge contact. Voor autochtonen bleken gemengde buurten juist wel goed voor het contact: indien er gelegenheid is voor contact, zoals in gemengde buurten, komt dit ook eerder tot stand. Een snelle verkleuring van een buurt werkt echter negatief voor het contact. Ook zijn opvattingen van de verschillende bevolkingsgroepen over elkaar minder gunstig in buurten die snel van etnische samenstelling zijn veranderd. Recentelijk nog is gepubliceerd over het verloop

van de ontwikkelingen in de sociale contacten tussen allochtonen en autochtonen, dit in relatie tot veranderingen in de etnische woonconcentratie. Daartoe zijn vier eigen datasets bijeengebracht en geanalyseerd (Vervoort en Dagevos, 2008). De suggestie dat het SCP in de achterliggende jaren geen aandacht heeft gehad voor de betekenis van etnische concentratie voor diverse integratie-indicatoren waaronder interetnisch contact en vooroordelen is derhalve onjuist. Ditzelfde geldt voor de benutting van eigen datamateriaal.

Nu zou men kunnen tegenwerpen dat etnische woonconcentratie (aandeel niet-westerse allochtonen in de buurt) niet hetzelfde is als etnische diversiteit (de aanwezigheid van veel verschillende etnische groepen gemeten met de zogenoemde Herfindahl-index à la Putnam). We hebben onlangs laten zien dat dit voor de Nederlandse context echter wel in belangrijke mate het geval is. Op gemeenteniveau is de correlatie tussen de etnische diversiteitsindex en de mate van concentratie van niet-westerse allochtonen 0,85. Op buurtniveau is de samenhang 0,92. Buurten met hoge concentraties minderheden, kennen tevens een hoge mate van etnische diversiteit. Onderzoek gericht op effecten van etnische concentratie en onderzoek gericht op effecten van diversiteit zullen dus tot vergelijkbare conclusies leiden. De recente aandacht voor etnische diversiteit bevat wat dat betreft dus weinig nieuws onder de zon.

Tot slot van deze paragraaf nog een enkel woord over de vermeende politieke correctheid van sociale wetenschappers. Over Europese wetenschappers in het algemeen durven wij niet te oordelen, wel over het SCP. Het SCP was juist een van de eerste actoren die ‘politiek incorrecte’ onderwerpen aan de orde durfde te stellen en taboes trachtte te doorbreken in het integratiedebat. Dat is onlangs nog aangetoond in het proefschrift van Scholten (2008). Al in de jaren tachtig van de vorige eeuw was SCP-mederwerker Carlo van Praag buitengewoon kritisch over de ‘multiculturele’ samenleving. Evenmin een voorbeeld van politiekcorrect denken of het mijden van moeilijke onderwerpen is het in 1999 gepubliceerde essay *De multiculturele illusie* van Paul Schnabel. SCP-studies die ingaan op etnische concentratie, zoals de al genoemde *Rapportage Minderheden 1995*, krijgen eerder de kritiek dat ze het integratievraagstuk veel te negatief neerzetten. Kloosterman en Rath (1996) vonden dat het geschetste beeld veel te zwartgallig was. Eenzelfde soort kritiek leverden Musterd en Osterdorf (2007) op de studie *Uit elkaars buurt*. Niet echt commentaren die wijzen in de richting van een hoge mate van politieke correctheid binnen het SCP. Het SCP kijkt met een nuchtere blik naar het verloop van integratie. Daarbij worden ‘moeilijke’ thema’s niet geschuwd, maar worden evenmin positieve ontwikkelingen onder het vloerkleed geveegd. Dat heeft niets met politieke correctheid te maken en dat het SCP hiermee in verband wordt gebracht komt dan ook weinig voor.

Wat is er volgens ons wel aan de hand? Betekenis van Putnam voor Nederland beperkt

De belangrijkste vraag waar het uiteindelijk om draait is de inhoud: heeft

Putnam gelijk voor Nederland of niet? Recentelijk (in 2008) hebben wij uitgebreid empirisch onderzoek gedaan, waarbij we gebruikmaakten van een in 2004/2005 uitgevoerde survey onder de vier grootste allochtone groepen en een autochtone vergelijkingsgroep in de vijftig grootste steden van Nederland (het onderzoek *Leefsituatie allochtone stedelingen*). Deze gegevens koppelden we aan de CBS-buurtindeling.² We hebben gekeken of een etnisch gemengde buurt inderdaad invloed heeft op het vertrouwen in andere mensen, het geven van hulp aan anderen, het doen van vrijwilligerswerk en het hebben van contacten in de eigen woonbuurt met burens en buurtgenoten. We hebben hiervan verslag gedaan in het meest recente Sociaal en Cultureel Rapport van het SCP (*Betrekkelijke betrokkenheid: Studies in sociale cohesie 2008*).

Bij de vraag of de buurt als zodanig invloed heeft, gaat het erom of het bij elkaar wonen van verschillende etnische groepen een eigen, zelfstandig effect heeft op de sociale samenhang in de buurt. We spreken hier in onderzoekstermen van een context- of buurteffect. Dit is wat anders dan zogenoemde samenstellingseffecten. In dat geval worden een gering onderling vertrouwen, weinig onderling hulpbetoon en gering contact veroorzaakt door de persoonlijke kenmerken van de mensen die in dergelijke buurten wonen, zoals een lage opleiding en een slechte arbeidsmarktpositie. Putnam en ook Lancee en Dronkers is het uitdrukkelijk om de buurteffecten te doen: juist de concentratie van mensen in kwetsbare posities, ook nog eens uit verschillende etnische groeperingen – die wellicht in veel gevallen elkaars taal niet spreken – leidt tot minder sociale samenhang in de buurt. De buurt op zichzelf heeft dan een negatief effect.

Wat zijn de belangrijkste conclusies van ons onderzoek? We vonden vooral aanwijzingen dat de ‘Putnam-hypothese’ in Nederland veel minder geldig is. De mate van etnische diversiteit in buurten blijkt nauwelijks een verklaring te zijn voor het gebrek aan vertrouwen tussen mensen. Deze bevinding zien we overigens ook terug in het onderzoek van Tolsma et al. (2008a). Wat beïnvloedt vertrouwen dan wel? De kenmerken van de individuele bewoners (en dan met name hun achterstandspositie in het onderwijs en op de arbeidsmarkt) zijn veel belangrijker dan de samenstelling van de buurt, zo blijkt. Putnam’s eigen analyse wijst daar overigens ook op, net als die van Lancee en Dronkers. In de aandacht rond hun onderzoek klonk echter vooral – en niet in de laatste plaats door hen zelf aangewakkerd – het effect van de buurt door.

We vonden verder geen effect van etnische diversiteit in de buurt op de mate waarin mensen zich via vrijwilligerswerk inzetten voor anderen en geen effect op het geven van informele hulp. Dat men in een etnisch diverse buurt woont, bepaalt met andere woorden niet dat er minder vertrouwen is of minder hulp wordt verleend. Er is weliswaar sprake van minder sociale cohesie in etnisch diverse buurten, maar dat komt doordat er nu eenmaal meer mensen wonen die in een achterstandspositie zitten. En dáár zijn verschillen tussen buurten toe te herleiden. Het heeft met andere woorden te maken met de kenmerken van de mensen die er wonen.

Op één punt ondersteunen onze bevindingen die van Lancee en Dronkers: etnische diversiteit werkt ongunstig uit op contacten in de buurt en contacten met de directe burens. Hier vinden we een zelfstandig ‘buurteffect’, dat niet

uitsluitend is toe te schrijven aan de kenmerken van bewoners. Zoals hiervoor toegelicht hebben we juist dit effect al veel eerder vastgesteld in onderzoek waarin we meer specifiek keken naar effecten van diversiteit op contact en beeldvorming *tussen* etnische groepen (zie o.a. Gijsberts en Dagevos, 2005). Het onderzoek van Tolsma et al. (2008a) komt hiermee grotendeels overeen. Dat is toch opvallend, omdat ondanks vergelijkbare afhankelijke variabelen (eveneens sociaal vertrouwen, contact in de buurt en vrijwilligerswerk) andere data zijn gebruikt (Culturele Veranderingen) en de analyses ook nog eens op viercijferig postcodeniveau zijn uitgevoerd in plaats van op buurtniveau.

Ter afsluiting

Al met al concluderen we dat het belang dat sinds Putnam's studie ook in Nederland aan de betekenis van de buurt wordt toegekend nogal overdreven aandoet. Het zijn vooral individuele kenmerken die bepalend zijn voor het vertrouwen dat men in anderen heeft, de mate waarin men vrijwilligerswerk doet en de informele hulp die men biedt. Overigens zijn individuele kenmerken – en het opleidingsniveau in het bijzonder – ook wanneer het gaat om contacten in de buurt en met burens, van groter gewicht dan de buurt waarin men woont. Dit laatste punt komt ook al bij Putnam naar voren, maar blijft in de huidige discussie onderbelicht. Een tweede conclusie die we kunnen trekken is dat Amerikaanse onderzoeksbevindingen niet zomaar over te zetten zijn naar de Nederlandse context. Wat dat betreft zou wat meer terughoudendheid van Lancee en Dronkers op zijn plaats zijn geweest.

Noot

- * Mérove Gijsberts, Tom van der Meer en Jaco Dagevos zijn allen werkzaam bij het Sociaal en Cultureel Planbureau. Correspondentie: m.gijsberts@scp.nl
- 1. We willen met deze opsomming allerminst suggereren dat dergelijk onderzoek in Nederland alleen door het SCP is uitgevoerd. Naar de relatie tussen etnische woonconcentratie en integratie-indicatoren is bijvoorbeeld belangrijk onderzoek verricht door onder meer Van der Laan Bouma-Doff (2005). Zie tevens Tolsma et al. (2008b).
- 2. Voor elke respondent beschikten we over de code van de buurt (CBS-buurtcode) waarin hij/zij woonachtig is, zodat deze koppeling op de juiste manier tot stand kon worden gebracht.

Literatuur

- Dagevos J. (2001). *Perspectief op integratie. Over de sociaal-culturele en structurele integratie van etnische minderheden in Nederland*. Den Haag: Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid.
- Dagevos, J. (2002). Sociale afstand tussen etnische minderheden en autochtonen: stand van zaken, ontwikkelingen en analyse. In: J. de Hart (red.), F. Knol, C. Maas-de Waal en Th. Roes,

- Zekere banden. Sociale cohesie, leefbaarheid en veiligheid* (p. 143-162). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Dagevos, J. & Odé, A. (2003). *Minderheden in Amsterdam. Contacten, concentratie en integratie*. Amsterdam: Wetenschappelijke Raad voor Amsterdam/Siswo.
- Dagevos J. (2004). Gescheiden werelden? *De etnische signatuur van vrijetijdscontacten van minderheden*. Paper voor de sociaalwetenschappelijke studiedagen, 22/23 april 2004.
- Dagevos J. (m.m.v. J. Iedema en R. Schellingerhout) (2005). Gescheiden werelden? De etnische signatuur van vrijetijdscontacten van minderheden. *Sociologie*, 1(1), 52-69.
- Fischer, C.S. (2005). Bowling alone: what's the score. *Social Networks* 27, 155-167.
- Gesthuizen, M., Meer, T. van der, & Scheepers, P. (2008, geaccepteerd). Ethnic diversity and social capital in Europe: tests of Putnam's thesis in European countries. *Scandinavian Political Studies*.
- Gijsberts, M. & Dagevos, J. (2004). Concentratie en wederzijdse beeldvorming tussen autochtonen en allochtonen. *Migrantenstudies*, 20(3), 145-168.
- Gijsberts, M., & Dagevos, J. (2005). *Uit elkaars buurt. De invloed van etnische concentratie op integratie en beeldvorming*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Gijsberts, M., & Dagevos, J. (2007). The socio-cultural integration of ethnic minorities in the Netherlands. Identifying neighbourhood effects on multiple integration outcomes. *Housing Studies*, 22(5), 805-831.
- Gijsberts, M., Meer, T. van der, & Dagevos, J. (2008). Vermindert etnische diversiteit de sociale cohesie? In: P. Schnabel, R. Bijl & J. de Hart (eds.), *Betrekkelijke betrokkenheid. Studies in sociale cohesie* (p. 309-336). Sociaal en Cultureel Rapport 2008. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Hooghe, Marc, Reeskens, Tim, Stolle, Dietlind, & Trappers, Ann (2008, geaccepteerd). Ethnic diversity and generalized trust in Europe. A cross-national comparative study. *Comparative Political Studies*, 41.
- Kloosterman, R. & Rath, J. (1996). Gangsta's paradise in Holland. *Migrantenstudies*, 12, 94-100.
- Laan Bouma-Doff, W. van der (2005). *De buurt als belemmering?* Assen: Van Gorcum.
- Lancee, B., & Dronkers, J. (2008). Etnische diversiteit. Sociaal vertrouwen in de buurt en contact van autochtonen en allochtonen met de burens. *Migrantenstudies*, 24(4), 224-249.
- Letki, N. (2008). Does diversity erode social cohesion? Social capital and race in British neighbourhoods. *Political Studies*, 56(1), 99-26.
- Musterd, S., & Ostendorf, W.J.M. (2007). Spatial segregation and integration in the Netherlands. In: K. Schönwälder, *Residential segregation and the integration of immigrants. Britain, the Netherlands and Sweden* (p. 41-60). Berlijn: WZB.
- Putnam, R.D. (2007). E pluribus unum. Diversity and community in the twenty-first century. The 2007 Johan Skytte Prize Lecture. *Scandinavian Political Studies*, 30(2), 137-174.
- Scholten, P. (2007). Constructing immigrant policies. Research-policy relations and immigrant integration in the Netherlands (1970-2004). Dissertatie. Universiteit Twente.
- Tolsma, J., Meer T. van der, & Gesthuizen, M. (2008a). *Unity in diversity. The impact of neighbourhood and municipality characteristics on dimensions of social cohesion in the Netherlands*. Paper gepresenteerd op het Politicologenetmaal, 29 en 30 mei 2008, Nijmegen.
- Tolsma, J., Lubbers, M., & Coenders, M. (2008b). Ethnic competition and opposition to ethnic intermarriage in the Netherlands. A multi-level approach. *European Sociological Review*, 24(2), 215-230.
- Völker, B., Flap, H., & Lindenberg, S. (2007) When are neighbourhoods communities? Community in Dutch neighbourhoods. *European Sociological Review*, 23(1), 99-114.
- Völker, B. (2008). 'In ieders belang'. *Sociologische determinanten voor de productie van collectieve goederen*. Oratie. Utrecht: Universiteit Utrecht.